

ЗЛОЧИННІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ЕТАПІ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Пащенко Євген Миколайович,
викладач кафедри військового управління та права
Військово-юридичного факультету
Харківського національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: enp_urist@ukr.net

Ключові слова: злочин, військовослужбовець, злочинність, протидія, злочинна поведінка, кримінологічна характеристика, військовослужбовець-злочинець.

Збройні Сили України (далі ЗС України) це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються обов'язки оборони України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності.

ЗС України це не ізольоване силове формування, це органічне і невід'ємне спеціальне військово формування держави та невід'ємна структурна частина нашого суспільства. Нажаль, в умовах загострення соціальних суперечностей і поглиблення дезінтеграційних процесів відбувається різке падіння престижу і популярності військової служби, зростає число правопорушень і злочинів, скоєних військовослужбовцями усіх категорій.

1. Злочинність у ЗС України – небезпечний дестабілізуючий фактор, який вкрай негативно впливає не тільки на Збройні Сили, але й на державу в цілому.

Теоретичним і практичним підґрунтям у дослідженні даної проблеми послуговували праці вітчизняних учених у галузі кримінального права та

кримінології, зокрема таких, як: Л.В. Багрій-Шахматова, В.А. Бадири, В.С. Батиргареєвої, Ю.В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, Т.А. Денисової, О.М. Джужі, В.П. Ємельянова, О.Г. Колба, С.Ю. Лукашевича, О.М. Литвака, В.О. Меркулової, П.П. Михайленка, О.М. Олійник, В.О.Шамрая, О.І. Шипова та інші.

Можна виділити наступні риси злочинності військовослужбовців: 1) щорічно ними здійснюється 5-7 тис. злочинів; 2) в останні роки відзначається збільшення кількості скоєних військовослужбовцями злочинів і дисциплінарних проступків; 3) зростає латентність злочинності військовослужбовців; 4) слабкий соціально-правовий контроль над цим видом злочинності; 5) вплив на неї чинників, які не зустрічаються за рамками Збройних Сил. [9]

Слід підкреслити, що на злочинність військовослужбовців істотно впливає і загальна криміногенна ситуація в Україні.

Проведене в останні роки реформування ЗС України не призвело до позитивних зрушень в частині правопорядку. Рівень злочинності у військах в 2-2,5 рази нижче, ніж в цілому по країні. Разом з тим за останні роки перебування Збройних Сил України на окупованих територіях збільшилися випадки не припустимих не бойових втрат особового складу (загибель військовослужбовців).

2. Злочин є системою, яка підпорядковується діям певних закономірностей. Вони різні за суттю, вихідними засадами, динамікою формування і функціонування. Зазначаючи впливу з боку окремих факторів соціального середовища, психологічних підструктур особистості, її мотиваційної сфери тощо, вони динамічно трансформуються і впливають на інші елементи механізму індивідуальної злочинної поведінки.[8; с. 126]

Також необхідно зазначити, що злочини в ЗС України поділяються на дві великі групи: загально кримінальні та проти військової служби. У зв'язку з цим структура злочинності військовослужбовців специфічна. І ця специфіка головним чином пов'язана з наявністю злочинів проти військової служби,

яких немає в цивільному суспільстві. Питома вага цих злочинів у структурі всіх злочинів вчинених військовослужбовцями, як строкової служби за призовом, так і військової служби за контрактом.

3. Істотну роль у механізмі індивідуальної злочинної поведінки військовослужбовців Збройних сил відіграють соціальні прояви або соціальні зв'язки (позиції), адже в наш час відзначається підвищена значимість соціального статусу в різних життєвих ситуаціях. Військовослужбовець займає певні позиції і виконує певні ролі, кожна з яких має свій зміст (сценарій ролі).

На особистість злочинця-військовослужбовця істотний вплив спричиняє ряд факторів: 1) замкнута одностатева соціальна група в міжособистісному спілкуванні; 2) жорстка регламентація повсякденного побуту; 3) необхідність за певних умов ризикувати життям; 4) ієрархічна побудова взаємин між начальником і підлеглим при безумовному дотриманні принципу єдиноначальності; 5) обмеження вільного часу і, як правило, обмежений вибір культурно-дозвільних заходів; 6) значні щоденні фізичні і психологічні навантаження; 7) тимчасовий "кочовий" спосіб життя та ін. [1; с.65-78]

4. На особу злочинця-військовослужбовця щодо вчинення ним злочину впливають такі ознаки які варто брати за основу: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціальні прояви в різних сферах життєдіяльності, або соціальні зв'язки; моральні властивості; психологічні та фізіобіологічні.

Психологічні ознаки одні з найбільш важливих явищ, які впливають на скоєння військовослужбовцем суспільно небезпечних дій, тому що вибір способу діяння здійснюється з урахуванням психологічних особливостей і психічної специфіки злочинця. Це проявляється в рисах характеру, вольових і емоційних якостях, ціннісно-нормативних характеристиках свідомості, у потребнісно-мотиваційній сфері злочинної поведінки, стані злочинця в момент скоєння злочину і механізмі наступної злочинної поведінки.[2]

5. Кримінологічні дослідження свідчать, що в системі ціннісних орієнтацій окремих груп злочинців перше місце займають індивідуальні або кланово-егоїстичні орієнтації. Вище за все в таких випадках цінуються особисте матеріальне благополуччя, необмежений прояв свого "Я", створення для цього найбільш комфортних умов або клановий, груповий егоїстичний інтерес.

6. Щодо особи злочинця-військовослужбовця, який ухилився від проходження військової служби, визначають такі показники, як потреби, мотиви, інтереси, ціннісні орієнтації, установки, риси характеру, фізичний і психічний стан здоров'я та інші. На відміну від соціально-демографічних характеристик, які лише описують злочинця за його загальними рисами й зовнішніми соціальними ознаками, морально-психологічна характеристика злочинця-військовослужбовця здатна виявити їхні провідні психологічні властивості й зрештою пояснити причини злочинної поведінки певного типу злочинців, які вчиняють однорідні злочини. [3]

Важливу частину вчинення протиправних дій складають потреби особи. У психологічному плані потреби є внутрішнім спонуканням до діяльності, вони проявляються в людській поведінці й впливають на вибір мотивів, якими людина керується в кожній ситуації. Свого часу класичну ієрархію потреб виділив А.Х. Маслоу, її утворюють фізіологічні потреби; потреби в безпеці; потреби у любові й прихильності; потреби у визнанні й оцінці; потреби у самоактуалізації. Водночас кожна вища потреба задовольняється лише після задоволення нижчих.[4; с. 371]

7. Ґрунтуючись на положеннях, що містяться в спеціальній кримінологічній і психологічній літературі, а також виходячи з результатів вибіркового вивчення кримінальних проваджень й експертного опитування військовослужбовців ЗС України, якими встановлені мотиви цих злочинів, можна констатувати, що найбільш поширеними потребами військовослужбовців, які вчиняють злочини є такі: потреби в безпеці,

потреби в розвагах, потреби в спілкуванні. Ці потреби визначають злочинну активність більшості вивчених злочинців.

Перелічені потреби в цілому відповідають структурі потреб визначених А.Х. Маслоу. При цьому найбільш поширеною з них є потреба в безпеці. Вона знаходиться майже в основі потреб людської діяльності. Тому не випадково, що більшість досліджених військових злочинів була пов'язана із задоволенням військовослужбовцями потреби у безпеці. З одного боку, потреба в безпеці й спрямованість на збереження власного життя й здоров'я, особливо в умовах бойової обстановки в зоні проведення антитерористичної операції, є природним прагненням. З іншого – способи задоволення цієї потреби суперечать нормам кримінального законодавства.

Щодо доволі поширених потреб військовослужбовців, то при вчиненні злочинів, вони намагаються продовжувати звичний для них спосіб життя, невід'ємними атрибутами якого є систематичне вживання алкоголю, жага розваги, безтурботність, та інші. Потрапляння в якісно інші соціальні умови військового середовища, що характеризуються одностатевим колективом, суворою дисципліною, жорстким порядком несення військової служби, специфічним військовим обов'язком, чітким порядком підлеглості командуванню, викликає в деяких військовослужбовців почуття внутрішнього дискомфорту, стан морального протиборства звичних і повсякденних цінностей цивільного життя з цінностями й вимогами військової служби.[5]

8. Протягом 2013 - 2017 років в провадженні слідчих військових прокуратур перебувало 18 567 кримінальних проваджень щодо злочинів вчинених військовослужбовцями. Із них за фактами непокори командуванню – 682 військовослужбовців; самовільне залишення служби, тобто відсутність більше ніж 10 днів – 10 374 військовослужбовців; дезертирство – 2 748 військовослужбовців, в їх число входять близько 1000 військових, які дезертирували, не залишили окуповану територію Автономної Республіки Крим.

За 2017 рік усі злочини були вчинені військовослужбовцями строкової служби 7%, за віком до 20 років - 27 %, 21-23 роки - 62 %, 23-27 років 11%, військовослужбовці за мобілізацією 72%, за віком 20-25 років - 14 %, 25-30 роки - 42 %, 30-35 років - 31%, понад 35 років - 13%, військовослужбовці за контрактом 21%, з вищою освітою 17%, з середньою спеціальною 69%, з середньою 14%, раніше судимі 11%, не судимі 89%.[6]

9. Для запобігання злочинності військовослужбовців на загальносоціальному рівні першочергове значення мають державні заходи, спрямовані на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних, насамперед економічних її причин та умов. Необхідно відновити престиж військової служби, забезпечити реальний професіоналізм військ, відповідність усього особового складу якісно новим вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинам військовослужбовців.

10. Невідкладними заходами протидії військовим злочинам мають стати: – проведення різномірних заходів досвідченими та професійними психологами з військовослужбовцями; – відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації країни; – належне фінансування Збройних Сил України та інших військових формувань, яке враховувало б відповідний компроміс між економічними можливостями держави та сучасними потребами Збройних Сил України. При цьому фінансуватися мають як заходи, пов'язані із підтриманням бойової готовності військ, так і соціальні програми для військовослужбовців та членів їх сімей.[7]

Отже, злочинність в армії є найнебезпечнішим дестабілізуючим фактором, що вкрай негативно впливає не тільки на боєздатність Збройних Сил України, але й на національну безпеку держави в цілому – чим вище її рівень, тим менше можливостей використання армії як ефективного інструмента вирішення зовнішньополітичних і внутрішніх проблем.

Список використаної літератури:

1. Пузиревський Є.Б."Кримінологічний аналіз і запобігання військовим злочинам"ISSN0132-1331.
2. Туркот М. Детермінанти військової злочинності / М. Туркот // Вісник Національної академії прокуратури України. - 2013. - № 3. - С. 19-23. - Режим доступу: [Електронний ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnapu_2013_3_5.
3. Артеменко О. Кримінологічна характеристика особи злочинця-військовослужбовця, який порушив порядок проходження військової служби в Україні / О. Артеменко // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2017. С.126-130. – Режим доступу: [Електронний ресурс] <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/5/28.pdf>.
4. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О.М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424с.
5. Колодяжний М.Г. Кримінологічна характеристика військових злочинів в Україні / М.Г. Колодяжний // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. – Х. : Право, 2013. – Вип. 26. – С.109-117.
6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення Генеральної Прокуратури України Режим доступу: [Електронний ресурс] http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820&c=edit&c=fo#.
7. Харитонов С.О. Ознаки військовослужбовця як спеціального суб'єкта військових злочинів / С.О. Харитонов // Актуальні проблеми захисту прав і представництва законних інтересів військовослужбовців і військовозобов'язаних у кримінальному й адміністративному законодавстві України: сучасний стан і перспективи: матеріали наук.-прак. конф. (Харків, 11 грудня 2015 р.). – Х. : Право, 2015. – С. 181-184.
8. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения / В.В. Лунеев. М.: Наука, 1991. 383 с.
9. Лунеев В.В. Мотивация воинских преступлений. – М., 1974. С. 320.